

Тетяна Бевз

«ПОЛІТИКИ» І «ПОЛІТИКАНИ» У СТРУКТУРІ ВЛАДНИХ ВІДНОСИН

Проблема влади — одна з основних в історії політичної думки і сучасної політичної теорії. Вагомою складовою цієї проблеми є питання взаємодії влади і суспільства. У цього контексті варто звернутися до Н. Макіавеллі. Він набагато ближче, порівняно з пізнішими мислителями, підійшов до розуміння соціальної природи державної політичної влади, виводячи, зокрема, останню із боротьби між «знаттю» і «простим народом». При цьому він, однак, зазначав, що державна влада не повинна знаходитися в руках того чи іншого класу, а має «охоплювати» всі ті суспільні елементи, із яких складається держава¹. Виникає питання визначення суб'єкта й об'єкта влади.

Важливо зрозуміти, хто покликаний займатися політикою. Безумовно відповідь варто шукати у М. Вебера. Він, насамперед, наголошував, що «можна займатися «політикою» — тобто прагнути впливати на розподіл влади між політичними інститутами і всередині них — як політика «з випадку», так і як політика, для якого це другорядна або основна професія»². Політиками «з випадку» М. Вебер називав усіх тих, хто бере участь у виборах, референдумах, політичних зборах, виголошує «політичну промову». Цим, власне, у таких людей і обмежуються їх стосунки з політикою. Політиками «за сумісництвом» вчений називав довірених осіб і правління партійно-політичних спілок, які за загальним правилом, займаються цією діяльністю лише у разі необхідності, і вона не стає для них першорядною « справою життя» ані в матеріальному, ані в ідеальному відношенні. Однак, на погляд М. Вебера, «є два способи зробити з політики свою професію: або жити «для» політики, або жити «за рахунок» політики і «політикою»³».

Безумовно, що від епохи М. Вебера пройшло багато часу, а ще більший проміжок віддаляє нас від античності, а тому й розуміння і трактування політики з'явилися інші. Сучасні вчені характеризують політику як мистецтво можливого, підкреслюючи її реалістичність; як мистецтво компромісів, звертаючи увагу на її гнучкість; як гармонію бажаного і об'єктивно досяжного,

роблячи акцент на її ефективності і динамізмі. Однак упродовж останніх років у публічних виступах і пресі вживаються і такі характеристики: «Політика — брудна справа», «Політика аморальна». Тільки у складній політичній ситуації могли з'явитися схожі оцінки. Адже політика за визначенням не може бути ані брудною, ані аморальною справою. Такими бувають іноді цілі і мотиви людей, які шляхом популізму, обману, хитрощів дістають доступ до активної політичної діяльності, перетворюючи тим самим політику в політиканство.

На жаль, у лексиконі сучасного українського політикуму чи не найпоширенішим і найбільш вживаним є термін «політиканство». Не менш промовистою є і тематика газетних статей: «Про політику і політиканство», «Локальна коаліційна політика чи політиканство», «Лукавство чи політиканство», «Політика та політиканство як симптоми громадянського і негромадянського суспільства» та низка інших. Їх пишуть, зазвичай, політики, журналісти, рідше — науковці. У одній із таких публікацій читаємо: «Політична боротьба в Україні — надзвичайна штука. Чим дорожчий приз, тим цікавіше спостерігати за діями доморощених політиків і політиканів. Ну, а коли на кону місце в парламенті наступного скликання а разом із ним депутатська недоторканність, можливість лобювання вигідних для свого бізнесу законів тощо, то тут уже кожен викладається на повну. Забуваючи часом про втому і перепочинок, стікаючи солоним потом і висолопивши довжелезні язики, учасники виборчих перегонів натужно тупотять крос. Та ще й примудряються на бігу давати інтерв'ю, робити гучні заяви, хвалити себе, улюблених, і плюватися на інших. Поки що ніхто не зійшов з дистанції...»

Наскільки ці публікації відтворюють поняття «політиканство»? Зазначимо, що у словнику цей термін визначається як «безпринципність, інтриганство, не гребування ніякими засобами в політиці, характерні для багатьох політичних діячів. **Політикан** — ділок, який займається політикою з метою особистої вигоди; безпринципний політичний діяч».

Події сучасного політичного життя, протиріччя, які з кожним днем накопичуються в українському політикумі, наштовхують на роздуми: чи політики при владі, а можливо — це політикани? Що поєднує ці два слова, крім спільного кореня?

Варто зауважити, насамперед, що це категорії не лише нашого сьогодення, ними користувалися та їх вивчали і значно раніше.

У зв'язку з цим ми маємо намір проаналізувати у цій статті, тлумачення зазначених категорій людьми, які були у витоків вітчизняної соціології та політичної наук — Н. Григоріїв та М. Шаповал. Їхні погляди, на нашу думку, досить актуальні для оцінки сучасної політики, а також її творців — політиків, а ймовірно, й політиканів.

Н. Григоріїв наголошував, що кожна людина свідомо чи несвідомо бере більшу або меншу участь у політиці і вважає себе компетентною й спроможною вирішувати всі політичні питання, бо справи політики, справи суспільного життя — це ті справи, в яких беруть участь усі й які всіх вонитак чи інакше торкаються⁴. Проте свідомість відповідальності за політичні рішення занадто мала взагалі, а особливо у суспільствах політично малорозвинених, до яких належать і українці.

Український рух на початку ХХ століття самі українські діячі намагалися втримати лише в рамках культури. Навіть після першої російської революції, коли зародилося українське громадське життя й українська преса, політичний зміст українства розкривається дуже часто ворогами українства, як, наприклад, руським цензором Щеголевим⁵, який у своїй книзі дав більш-менш повну характеристику українського тогочасного руху й розшифрував його політичні перспективи, налякавши тим одних і підбадьоривши інших.

Тільки революція 1917 р. поставила український рух на цілком політичний ґрунт і змусила кожного українця, хоче він того чи ні, бути політиком, і то не випадковим та пасивним, а постійним і активним. Безумовно, що саме у процесі політичної соціалізації під час виконання різних соціальних ролей особистість набуває політичного досвіду. Н. Григоріїв наголошував, що втрата української державності у ХVІІІ ст., обсадження державно-громадського апарату чужими силами, усунення від того українців, особливо від провідних місць, призвели до знищення української бюрократичної верстви. На Україні засіла чужа бюрократія. На розвиток національної вдачі (ментальності — Т. Б.) це мало як негативний, так і позитивний вплив⁶.

Бюрократія, на його думку, «означає пильнування певних шаблонів, додержування правил, систем. Відсутність бюрократії означає ослаблення розвитку достотності, розмірності, систематичності. З другого ж боку, це причина до розвитку ініціативності, різноманітності, піонерства і т. п. Не маючи своєї бюрократії, українська нація не має і її властивостей. Як поганих, так і добрих.

Тільки в останні часи започаткувався в галицькому суспільстві деякий бюрократизм. З одного боку, цьому сприяло витворення ще перед війною різноманітних українських установ і організацій, а з другого — пробирання в Австро-Угорщині українців до державно-громадського апарату»⁷.

Українські організації в Галичині вже перед Першою Світовою війною були більше збюрократизовані, ніж на Наддніпрянщині. Після війни процес цей зменшився в обсязі, але кристалізувався в змісті, перегинаючи палицю в негативний бік. І тут Н. Григоріїв робить досить оригінальний висновок, про те, що взагалі ж українська вдача антибюрократична. Хоч немає негативних рис бюрократизму — обмеженості, вузькості, дріб'язковості, сухості, формальності, але не має і позитивних його рис — достатності, ясної кристалізації й систематичності.

Якісні перетворення життя суспільства неможливі без кардинального реформування управління в усіх сферах, без наявності професійної, політично і морально зрілої групи політичних лідерів, які стоять на чолі державних і партійних структур, суспільно-політичних організацій і рухів, неформальних об'єднань. У політичне життя 1917 р. прийшла маса ініціативних, але професійно не підготовлених до політичного життя людей, які стали на чолі Української революції. Досвід і професійні навички вони здобували в процесі боротьби.

Н. Григоріїв зазначав, що різні умови «громадсько-політичного виховання й боротьби та різниця індивідуальної вдачі спричинили витворення кількох типів, як політиканів, так і політиків»⁸.

Політиканами стали елементи: 1) егоїстичні, які основою громадської діяльності вважають особисті інтереси, та 2) полохливі, які бояться чітко поставити свою мету й відверто боротися за неї, намагаючись натомість бути з усіма в добрих стосунках, діяти потайки багато в чому навіть від своїх політичних друзів, недоговорювати до кінця своїх думок, уникати не тільки відвертої, а взагалі помітної боротьби, говорити одне, а робити інше, залишати за собою завше отвір, в який можна було б кожної хвилини при потребі вискочити»⁹.

З погляду Н. Григорієва, політиканство запанувало переважно серед галицьких докторів, віденських та петербурзьких бюрократів, малоросійських хуторян, хитрих хохлів і т. п.¹⁰.

Водночас **політиками** стали люди, які основою своєї громадсько-політичної діяльності поставили добро українського

народу (а не свої особисті інтереси) й не боялися скрізь і завжди відверто та чітко ставити свою мету й наполегливо боротися за її здійснення¹¹. Серед політиків Н. Григоріїв виділяє такі типи:

1) **Романтики-хуторяни**. Вони готові віддати життя за українську справу, за «будь-яку державу», за «добро українського народу взагалі», але не мають жодної уяви не тільки про закони суспільного життя, а навіть про конкретні його форми, про державу, заради якої вони все віддають. Вони хочуть робити добро, але не знають, що саме може довести до добра, а що ні: З цих причин позавчора вони йшли з монархістами, вчора з комуністами, сьогодні з фашистами, а завтра підуть невідомо з ким. Це добрі люди, чесні, не крутії, але без сталого політичного світогляду, швидше з відсутністю його; мрійники без конкретної навіть мрії; прихильники «єдиного національного фронту», борці за «будь-яку державу», що чесно допомагали, допомагають і будуть допомагати будувати українську державу всякому, хто її будуватиме: допомагали Центральній Раді, допомагали гетьманові, допомагали Директорії, а тепер готові допомагати навіть комуністам, аби тільки будували державу українську. Це ті, що щиро можуть допомагати різним будівничим української держави, але самі ніколи не здатні стать її будівничими, бо не мають для того належного знання й уміння, не знають з чого й як будуються держави: не вміють скласти навіть попереднього плану її на підставі даного матеріалу. Вони щирі патріоти, добрі урядовці, завзяті воїни, але погані політики.

2) **Романтики-фанатики** захоплюються теоріями до повного забуття дійсності: одні з них мріють про те, як «оживуть гетьмани в золотих жупанах»: другі — про здійснення «Святого письма» від Маркса, Лаврова чи Драгоманова: треті — про свої власні плани ошчасливлення людства; вдача ж їх одна: літати в рожевих хмарах, високо в небесах минулого чи майбутнього, а не ходити по землі сучасного. Вони відірвані від реального життя, засліплені теорією й не добачають того, що робиться навколо них, часто під самим носом, через що обертаються у політичних дітей, тих «наївників», добрими побажаннями яких вимощується дорога в пекло. Одні, наприклад, з любові до України роблять єврейські погроми, якими завдають величезну політичну шкоду українській справі на довгі роки; інші в ім'я добра українського народу в інтернаціональному розумінні громлять разом з московськими комуністами все політичне й господарське

життя України, а треті готові голови розбивати один другому за те чи інше розуміння соціалізації, націоналізації чи взагалі якоїсь літери святого письма.

3) **Поети** витають у хмарах, захоплюючись красою великих справ і не бачачи реального життя буденщини, що вимагає особливої уваги політика; вони здатні на великі жертви в захопленні й нездатні на витривалість в затяжному буденному бою. Не тверді й не постійні. Все роблять за бажанням.

4) **Бюрократи**, які зрослися з певними чужими зразками суспільно-державного життя і ніяк не можуть від них емансипуватися; все намагаються збудувати не так як вимагає сучасне українське життя, а як було в їхніх попередніх панів — у Відні чи Петербурзі. Вони йдуть старими й чужими шляхами, задушуючи порохом бюрократичної старовини всякий подих нового життя.

5) **Ремісники** сумлінно виконують усі закони фаху, іноді навіть виявляють певну фахову творчість, але ніколи не захоплюються вогнем завзяття; як воли, уперто, з обов'язку й потреби тягнуть своє ярмо. Тільки перспектива свіжішого «сінця» на хвилину може прискорити їх рух.

6) **Громадяни** віддають своїй праці всі свої сили й удосконалюються, творять.

7) **Творці-політики**, за покликанням, обдаровані для того великими здібностями від природи. Для них політика єдина стихія, в якій вони можуть існувати й для якої вони тільки й існують; це ті, що не тільки «беруть нутром», «даром природи», «інтуїцією», удосконаленням дару, наукою, пізнанням і усвідомленням світу: природний алмаз свого таланту обшліфують фаховим знанням і досвідом. Такі політики-творці — справжній дар природи, а в наших, українських, умовах особливо¹²».

Застосовуючи категорії політичної науки, ми можемо стверджувати, що Н. Григоріїв на підставі своїх досліджень виділив сім типів лідерів. Це його внесок у розвиток вітчизняної теорії лідерства. Дана типологізація заслуговує уваги і більш детального вивчення. Н. Григоріїв використовував її для класифікації своїх колег, а також відомих політичних і державних діячів.

М. Шаповал наголошував: лише такий індивід, який при максимальному інтелектуальному озброєнні (ідеал, програма діяльності і знання соціотехніки) має напружену постійну орієнтацію (волю) і могутні почуття, як динамічну, рушійну силу — може

бути провідником революції і народу, може довершити чуда, може справитися з завданням суспільного руйнування старих відносин і нового суспільного будівництва.

«Для цього треба знати **техніку** культурного, господарського і політичного будівництва, щоб могли конструювати нове суспільство за законами соціальної логіки і відповідно до вищих людських цілей свого народу.

Для цього треба знати **механіку** міжнародних, міжкласових, міжпартійних і інших відносин, щоб зручно маневрувати, ведучи свої маси до перемоги і вчасно запобігаючи небезпекам і технічно добре орудуючи при усуненні перешкод.

Для цього треба мати **суспільний ідеал, а також програму** зміни одних суспільних зв'язків і нав'язування інших — як шлях до здійснення ідеалу.

— Треба стояти на **вищому щаблі культурно-наукової свідомості**, яку можна здобути лише упертою працею над собою, отже, треба мати інтелект (розум), озброєний всебічними знаннями взагалі і соціологічними, зокрема.

— Треба мати **великий темперамент**, не моментально-вибуховий, а постійно-напружено діючий. Він є рушійна сила, що штовхає вперед, без втоми і надає інтелектуальній діяльності красу, оригінальність, принадність, зачарування, як сугестивну силу, що постійно діє на оточення і гіпнотизує його; це буває лише як вроджена сила, а не виплекана. Темпераменту зробити не можна.

— Треба мати **волю**, як напружене постійне простування до мети. Сильна воля виростає лише при сильних темпераментах, це є явищем, зумовленим біологічно і корегованим вихованням: хоч-би й дуже біологічні одиниці, але вони можуть позбутися волі, коли у них переважатимуть виховані емоції страху (умовні рефлексії, прищеплені до емоції страху)»¹³.

М. Шаповал зазначав, що інтелект, воля і емоції повинні бути в великих дозах (вище пересічного типу), але водночас має бути певна рівновага. Відсутність, недостатність або перевага одного з зазначених елементів робить людину однобічною і на роль суспільного будівничого та провідника не придатною. На підставі цього він визначає типи політиків, основні елементи яких якісно вищі пересічного типу:

1) якщо переважає інтелект і цей інтелект вищого рівня — то такий індивід найбільш здатний на **теоретика-ученого, сухого, не ефектного, відлюдного (типовий «спеціаліст»);**

2) якщо до такого інтелекту додати сильні почуття, то з такої людини вийде проповідник, публіцист, письменник, взагалі неабиякий художник;

3) якщо додати ще й волю — вийде **борець, провідник, суспільний реформатор**. Це все за умови, що основні елементи якісно вищі пересічного типу.

При пересічному типі, з погляду М. Шаповал, буде «один з провідників», зоря другої величини, видатний діяч, але не суспільний реформатор. Тут він виділяє такі типи політиків:

1) якщо почуття розвинене, а інтелект слабший, тоді це **романтик-художник, агітатор за чужі істини**;

2) якщо розвинена лише одна воля — це деструктивний тип, **бунтар, навіть бандит**;

3) сильна воля в сполученні з сильним інтелектом — це швидше дасть **полководця, міністра, керівника підприємства, винахідника-техніка**, але не суспільного будівничого. При пересічному типі — це **урядовець, торговець, промисловець**. Ймовірно, виділяючи групи політиків при пересічному типі, М. Шаповал розмірковує про політиканів, але це лише наше припущення.

М. Шаповал зазначав, що для формування типу політика все залежить: а) від біологічного ґрунту (загального фізичного стану), б) від висоти (вищій, пересічній, нижчій) основних здібностей — інтелекту, емоцій, волі; в) від характеру їх поєднання, г) від соціального оточення, з якого даний індивід вийшов і одержав перші враження, і в якому діє. Цікавий погляд вчений висловив стосовно тих видатних людей, які виходять з нижчих суспільних верств. Він зазначав, що їх «культурність» завжди трішки знівечена враженнями дитинства: «Хоч-би мінімальна доза хитрування і підступу залишається на віки¹⁴».

Заслужують на увагу думки М. Шаповала про політиканство. Для нього «політиканство» — «це вічні розмови про «владу», ота вічна словесна й безплідна «критика» чужих насильств, без надії будь-коли покласти край цим насильствам і чужій владі. Ця політика, що йде без будь-якого зв'язку з масами, не оперта на них, не підкріплена реальною будівничою працею на полі культурному, господарсько-кооперативному й професійному, фатально мусить обернутись і обертається в політиканство й тягне за собою духовно-моральну смерть. Коли нема будівничої праці на полі господарства й культури, тоді ніколи не зросте політично-партійна сила, а коли не буде сильної партії — не буде

визволення. Це залізний закон суспільного життя, і хто не йде за наказом цього закону, той неминуче політично вмире¹⁵».

Враховуючи українську специфіку й особливості, вчений зазначав: «Історію України могли й можуть творити тільки великі маси селян і робітників. Тому я й кажу одверто: нам треба не політиканства, а суспільного будівництва. Конкретно суспільне будівництво виявляється лише в професійній, економічно-кооперативній (промисловій і торговій), шкільно-навчальній і видавничій праці. На першому місці я ставлю професійну організацію, потім культурну разом з кооперативною, а потім політично-партійну»¹⁶.

Аналізуючи специфіку української влади та можливості політичних діячів історіософ, політолог А. Камінський зазначав ще у 70-ті роки ХХ ст.: «Уся біда в тому, що в українському житті аж надто багато емоцій і замало інтелекту, а основне — українська політика великою мірою засвоїла собі основні елементи російської політичної практики, яка є наскрізь персоналістичною, в сенсі ідентифікації проблем і політичних справ та національних інтересів з власною особою. В українців, як і в росіян, у центрі політичного життя і суперечок стоять не проблеми як такі, а люди, які вважають себе уособленням цих проблем. У висліді можна сказати, що українська політика це — в першу чергу зудар і змагання не політичної думки і концепцій, а людей, які, ідентифікуючи себе з поодинокими справами, імплікують їх всіма своїми особистими слабостями, що їх нікому не бракує»¹⁷.

Підсумовуючи, варто зазначити, що категорії «політики» та «політикани» дедалі частіше використовуються в сучасному політичному лексиконі. І якщо категорія «політики» достатньо глибоко проаналізована в політичній науці, то категорія «політиканство» і «політикани» лише торує свій шлях. Ми в цій статті лише окреслили, як ці категорії використовували два українські вчені Н. Григорієв та М. Шаповал. Вважаємо за необхідне продовжити роботу над визначенням цих дефініцій, оскільки це має важливе значення як для наукових досліджень, так і політичного життя. Адже якщо політика не є політикою життя та діяльності людей у державі то вона вироджується у політиканство. На прикладі України ми можемо спостерігати, як зневажаючи витоки життя та соціальну сферу, загалом, свідомо чи не свідомо, створюються гальма для процесів подальшої демократизації суспільства та розбудови правової держави.

Мислителі Стародавньої Греції, вважали що політика не просто мистецтво, а найвище з усіх мистецтв. З їхнього погляду, заняття політикою, справа високоосвічених, мудрих, справедливих і чесних людей. Мудра політика — запорука процвітання держави, благополуччя суспільства і особистості.

¹ Алексеев А. С. Макиавелли как политический мыслитель. — М., 1980. — С.123.

² Вебер М. Политика как призвание и профессия // Вебер М. Избранные произведения. — М., 1990. — С.

³ Там само.

⁴ Григорій Н. Політик-творець (З нагоди 25-ліття громадської і політичної праці М. Ю. Шаповала)//Вільна Спілка. Збірник 3. — Прага-Львів, 1927-1929. — С.1.

⁵ Щеголев С. Н. Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма. — К, 1912. — С.43.

⁶ Григорій Н. Політик-творець (З нагоди 25-ліття громадської і політичної праці М. Ю. Шаповала)//Вільна Спілка. Збірник 3. — Прага-Львів, 1927-1929. — С.1.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Див.: Там само.

¹¹ Там само.

¹² Див.: Там само. — С.2-3.

¹³ Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма (Виклади в Америці). — Прага: Накладом видавництва «Вільна Спілка» і Українського Робітничого Університету, 1927. — С.184.

¹⁴ Там само. — С.51.

¹⁵ Там само. — С.51.

¹⁶ Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. — Прага, 1928. — С.52.

¹⁷ Камінський А. За сучасну концепцію української революції. — Мюнхен, 1970. — С.52.